

Izzivi in priložnosti tradicionalnih rokodelskih in obrtniških znanj in dejavnosti

Veronika Zavratnik¹

Kako v obdobju pospešene masovne proizvodnje, ki močno sloni na tehnologizaciji, digitalizaciji in izkoriščanju, razumeti in misliti obrt in rokodelstvo? Kako in kam v dobi hitrih sprememb umeščati *tradicionalna* znanja in veščine? Kje in kako, konec koncev, prodajati izdelke, narejene *na roke* – kako jih (o)vrednotiti, predstavljati, ozna(m)čiti?

Niz vprašanj nakazuje na kompleksno prepletenost različnih tematik – ekonomskih, družbenih, socialnih, izobraževalnih, dediščinskih – ki se stekajo v obravnavi (sodobnega) rokodelstva. Še zlasti danes, ko se na področju rokodelstva, kot izpričuje tudi publikacija, ki jo držite v rokah, odpira veliko več vprašanj, kot je danih odgovorov, in se kažejo jasne potrebe po zakonski in izobraževalni ureditvi področja, se opazovalci, spremljevalci in raziskovalci »vsakdanjega načina življenja« (Slavec Gradišnik 2011 [2004]: 117) počutimo nagovorjene. Slovenska etnologija je obrt in rokodelstvo v svoje obravnave tako ali drugače in v večji ali manjši meri sicer vključevala že vseskozi (glej npr. Orel, 1950–1: 8; Bras 1980–2), vendarle pa je v času *pospešenih sprememb* (Eriksen 2016) nekatera vprašanja vredno ponovno odpreti in se dotakniti novih. Kot je namreč pred dobrimi tridesetimi leti potrdil že Bogataj, je rokodelstvo živo, spremenljivo in se nenehno prilagaja družbenim okoliščinam in potrebam ljudi (Bogataj 1989: 5), zato je ga je nujno razumeti in obravnavati v kontekstu vsakokratnih širših družbenih dogajanj.

Ravno skozi delo Janeza Bogataja je slovenska etnologija dobila enega vidnejših predstavnikov pri obravnavi obrti in rokodelstva v zadnjih desetletjih (Bogataj 1989; 1993; 2002; 2003; 2005). Po njegovi upokojitvi je na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, pa tudi širše, zazevala vrzel, ki še do danes ni dokončno zapolnjena. Pri tem ne ciljamo zgolj na raziskovalno udejstvovanje oddelka, temveč tudi na širšo obravnavo in prepoznavo potreb »na terenu« – potreb po izobraževanju, želja po ohranjanju in prenosu znanja ter v končni fazi tudi ovrednotenju ekonomskih interesov na tem področju. Dasiravno se je v zadnjih letih pozornost oddelka skozi manjše aktivnosti, ki potekajo v sklopu študijskih in raziskovalnih dejavnosti, ponovno začela vračati tudi k obrti in rokodelstvu, je naše delo šele na začetku. Morda bistveno in

1 Veronika Zavratnik, magistrica etnologije in kulturne antropologije, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, veronika.zavratnik@ff.uni-lj.si.

zelo osnovno spoznanje, ki izhaja iz dosedanjega dela, pa je, da v Sloveniji pravzaprav ne obstaja enotna evidenca rokodelk in rokodelcev, iz katere bi lahko črpali začetne informacije za nadaljnje raziskovanje.

»Uradne« evidence, v kateri bi bili zavedeni vsi rokodelci in rokodelke, preprosto ni. Obrtno-podjetniška zbornica Slovenije (ki vodi npr. obrtni register in register mojstrov), lokalne akcijske skupine, rokodelski centri in Zveza društev upokoјencev Slovenije sicer sestavljajo sezname rokodelcev in rokodelk, vendar pa so kriteriji, po katerih se rokodelci in rokodelke nanje umeščajo, zelo heterogeni. Na nekatere se umeščajo le posamezniki in posameznice z registrirano dejavnostjo,² na druge le tisti z opravljenim mojstrskim nazivom, na tretje upokoјeni posamezniki in posameznice, četrti nastajajo glede na angažma in zmogljivosti lokalnih organizacij. Skratka, primerjavo in pretresanje različnih seznamov in evidenc spremlja z nevidnim črnilom zapisano vprašanje, ki je zelo bazično: kdo pravzaprav je rokodelec oziroma rokodelka? Je to nekdo, ki se z rokodelsko dejavnostjo tudi preživlja, ali je to tudi nekdo, ki se z dejavnostjo ukvarja le ljubiteljsko? V sklopu pretresanja podatkov, ki so nam na voljo, pri vajah predmeta Etnologija Slovenije 2 študentke in študenti opravljajo pogovore z lokalnimi rokodelkami in rokodelci – s tistimi, ki imajo, in tistimi, ki nimajo registrirane dejavnosti – in tako ustvarjajo pomemben dopolnilni pogled poleg obstoječih evidenc in seznamov. Z namenom poglobljenega spoznavanja problematik, s katerimi se srečujejo institucije in rokodelci, smo se na oddelku začeli povezovati tudi s Konzorcijem RC Slovenije, posameznimi rokodelskimi centri, Obrtno-podjetniško zbornico Slovenije (Sekcija za domačo in umetnostno obrt), Ministrstvom za gospodarski razvoj in tehnologijo, Muzejem za arhitekturo in oblikovanje in Zvezo društev upokoјencev Slovenije.

Ob premišljevanju procesov in (institucionalnih) povezav, ki se spletajo, postaja jasno, da se opredelitve rokodelstva ali rokodelcev na sistemski ravni ne dá in ne sme razumeti brezkompromisno. Kako namreč potegniti ločnico med rokodelstvom in umetnostjo, ko pa je ustvarjalnost eno izmed glavnih gonil rokodelskih dejavnosti? Kako razumeti razmerje med ohranjanjem (nesnovne) kulturne dediščine, njeno izrabo v podjetniške namene in ekonomsko vzdržnostjo rokodelca – so rokodelci podjetniki ali »rokodelci«? Kakofonija glasov se sliši še pri obravnavi vloge formalne izobrazbe in medgeneracijskega prenosa znanja, razmerju med ljubiteljskim in poklicnim rokodelstvom, upravičenosti do državnih stimulacij, vprašanju, ali so tudi *krafterji* (Bajič 2015) rokodelci, in še mnogih drugih. Kot je v uvodnem prispevku zapisala Mateja Habinc, pri ukvarjanju z rokodelstvom torej ne gre za neke vrste rešiteljski kompleks etnologije ali nostalgичno obravnavo tradicionalnih znanj in dejavnosti, pač pa za odziv na trenutne razmere in obravnavo rokodelstva tukaj in zdaj. Izpostavljene dileme rokodelstva

---

2 Pri čemer je treba upoštevati tudi heterogenost formalnih oblik: s. p., dodatna dejavnost v popoldanskem času, d.o.o. idr.

(preživetvene/ljubiteljske/dediščinske dejavnosti, izobraževanje, ozna(m)čevanje, klasičiranje, subvencioniranje) vzbujajo posebno pozornost, saj po eni strani govorijo o tem, kako in koliko – če sploh – o rokodelstvu razmišlja »sistem«, hkrati pa ta isti sistem povratno vpliva tudi na to, kako rokodelci in rokodelke umeščajo sami sebe in svoje delo, znanje. Če povem še nekoliko drugače: v končni fazi gre tudi za to, »*katera delavnica je sposobna prenašati znanje*« in katera ne – ter kdo se za to odloči in kdo o tem odloča.

Dosedanje delo oddelka na tem področju je kulminiralo v posvetu *Sodobnost tradicionalnih rokodelskih in obrtniških znanj in dejavnosti*, ki je potekal maja 2021. Posvet je odprl veliko vprašanj in načel tematike, ki kažejo na to, da je področje obrti in rokodelstva v Sloveniji izjemno živahno. Prvi izmed nadaljnjih poskusov kontekstualizacije kompleksnih razmerij, ki so se izrisale med posvetom, pa je tudi pričujoča publikacija, ki so jo pomagali soustvarjati strokovnjaki, predstavniki institucij in rokodelci sami.

Publikacija bralca na področje rokodelstva vpelje s širokim preglednim prispevkom Janeza Bogataja – *30 let – razcvet ali usihanje* – ki pretresa pozitivne in negativne poskuse ureditve področja na Slovenskem od druge svetovne vojne dalje. S perspektive strokovnega poznavalca področja Bogataj predstavi nekatere institucije (npr. podjetje DOM, rokodelski centri in Konzorcij rokodelskih centrov Slovenije idr.), dogodke (npr. razstave domačih in umetnostnih obrti v Slovenj Gradcu) oziroma druge poskuse ureditve/sistematizacije področja (npr. uvedba davka na dodano vrednost, nacionalne poklicne kvalifikacije), jih kritično ovrednoti ter poudari nujnost sprememb pri razumevanju rokodelskih izdelkov, ki »že dolgo niso le lovilci prahu, ampak je močno podčrtana ravno njihova uporabnost«.

Kati Sekirnik, Ljubica Zgonec Zorko in Katja Žagar s prispevkom *Konzorcij RC Slovenije – namen, izzivi, vizija* poglobijo razumevanje vloge in pomena devetih regijsko razpršenih rokodelskih centrov ter Konzorcija rokodelskih centrov Slovenije kot njihovega povezovalnega člana. Bistveno je, kot avtorice nadaljujejo tudi Bogatajevo misel, da »rokodelske dediščine ne gre obravnavati nostalgичno ali zgolj kot dela preteklosti«, saj še zlasti pri mlajših generacijah v ospredje stopata reinterpetacija in preplet tradicionalnih in sodobnih znanj. Z bistvenim namenom »sooblikovanja pravnih temeljev statusa rokodelcev« je Konzorcij tudi eden bistvenih sogovornikov pri sooblikovanju nacionalnih politik in zakonodaje, o kateri v prispevku *Zakonske podlage za sistemsko ureditev področja rokodelstva* spregovori Franc Stanonik. Medresorska delovna skupina (MDS), ki jo je leta 2018 vlada RS ustanovila z namenom preučitve ureditve področja rokodelstva, je s svojim delom zaključila marca 2021, Stanonik pa s kratkim poročilom pokaže na kompleksnost področja v smislu terminologije, zakonskih podlag in ureditev ter različnih interesov institucij, ki so na področju aktivne. Spoznanja MDS so rezultirala v pripoznanju rokodelstva kot »dejavnosti posebnega družbenega pomena« ter priporočilu o pripravi posebnega zakona, ki bo pomenil sistemsko rešitev za področje rokodelstva.

V nadaljevanju Boštjan Košorok predstavi sistem nacionalnih poklicnih kvalifikacij (poglavje *Zgodovina sistema NPK*) kot enega izmed mehanizmov, ki poskuša odgovarjati na zahteve vse bolj kompleksnega in hitro spreminjajočega se trga dela, tudi na področju rokodelstva. Skozi kratek pregled razvoja (od poti za doseganje NPK do priprave poklicnih standardov) in aktualnega stanja NPK pokaže na raznovrstnost učnih okolij, ki omogočajo pridobitev znanj, spretnosti in kompetenc, kar je za rokodelstvo še posebej pomembno.

Tanja Lešnik Štuhec kot eno izmed orodij za promocijo in razvoj rokodelskih izdelkov predstavi kolektivne blagovne znamke (poglavje *Razvoj in prepoznavnost rokodelstva skozi kolektivne blagovne znamke, vzpostavljene po modelu 'Izvirno slovensko'*). Skozi predstavitev nekaterih konkretnih primerov kolektivnih blagovnih znamk, ki so bile vzpostavljene po modelu 'Izvirno slovensko' (npr. *Jeruzalem Slovenije, Okusi Rogle, Bohinjsko kot alpska perla*) prikaže različne možnosti vključevanja rokodelske dediščine v promocijo in trženje zelenih turističnih destinacij.

V drugem delu se od široko zastavljenih, preglednih prispevkov publikacija usmeri v obravnavo nekoliko bolj specifičnih tematik. Vito Hazler v prispevku *Dediščina rokodelskih in obrtniških veščin ter uporaba izvornih gradiv sta osnovi obnavljanja kulturne dediščine* naslovi pomembnost rokodelskih in obrtniških znanj pri konservatorskih obnovah stavbne kulturne dediščine. Skozi množico obravnavanih primerov opozori na pomembnost rokodelskih veščin in znanj ter na primerno usposobljenost izvajalcev, ki mnogokdaj odigrajo celo ključno vlogo pri uspešnem obnavljanju stavbne dediščine. V nasprotju z delom konservatorjev, pri katerem je vztrajanje pri tradicionalnih materialih in načinih dela nujno in zaželeno, pa Maja Vardjan in Cvetka Požar v prispevku *Kuriranje sodelovanj med obrtniki in oblikovalci* obravnavata sodelovanje med obrtniki in oblikovalci ter v ospredje postavita sodobne in eksperimentalne pristope k izdelavi obrtniških izdelkov. Skozi opis dejavnosti, ki so potekale v okviru mednarodnega projekta *Made In: pripovedi obrti in oblikovanja*, se avtorici osredotočita na ovrednotenje procesov in oblik izdelovanja s perspektive sodobnosti.

Zaključni prispevek Aleša Kacina ponudi vpogled v izbrani primer nadgradnje obrtniške dediščine s sodobnimi tehnološkimi in podjetniškimi pristopi (poglavje *Nadgradnja čevljarске dediščine s sodobnimi strokovnimi in poslovnimi prijemi*). Z avtobiografskim pristopom avtor opiše svojo raziskovalno, izkustveno in učno pot od arhitekta do samoizučnega čevljarja in ustanovitelja čevljarске delavnice AK Alojz Karner, v kateri uspešno kombinira tradicionalne, ročne načine izdelave obutve in uporabo sodobnih digitalnih tehnologij.

Zbirka pogledov, ki jih pričujoča publikacija predstavlja, od strokovnih in podjetniških do raziskovalnih in ekonomskih, je šele vstopni korak na področje sodobnega rokodelstva. S poznavanjem terminologije, organizacijske, systemske in zakonske (ne)urejenosti področja ter nekaterih primerov združevanja tradicionalnih in sodobnih pristopov

k rokodelstvu se odpirajo nova primerjalna vprašanja, ki nas spodbujajo k povezovanju s kolegi in rokodelskimi institucijami v tujini. V letu 2023 tako načrtujemo mednarodni simpozij, ki se bo osredotočal na primerjavo urejenosti področja rokodelstva v nekaterih evropskih državah (Belgija, Francija, Nemčija, Hrvaška, Madžarska idr.). Pri tem pa ne gre le za golo raziskovalno radovednost, pač pa nas (s)poznavanje že obstoječih dobrih praks zanima tudi s praktičnega vidika – v letu 2022 v Sloveniji namreč pričakujemo predlog Zakona o ohranjanju in razvoju rokodelstva.³

Reference

BAJIČ, BLAŽ

2015 ‚Ustvarjanje prostorov ustvarjalnosti: Sodobni rokodelski sejmi v Ljubljani kot produkcija lokalnosti.‘ *Traditiones* 44(3): 149–170.

BOGATAJ, JANEZ

2014 ‚»Rokodelstvo je gotovo jelstvo!«: Rokodelstvo – med kulturno dediščino in sodobnimi ustvarjalnostmi! Do kdaj še?‘ V: *Delavnica, polna nereda: Sodobni rokodelci in ustvarjalci v Ljubljani*. Maja Korun Hočevar, ur. Ljubljana: Zavod Lab Laar in JSKD. Str. 39–49.

2005 *Ustvarjalna Slovenija: Mojstrovine na stičišču evropskih Alp, Mediterana in Panonske nižine*. Ljubljana: Darila Rokus.

2003 *Mojstrovine Slovenije*. Ljubljana: Rokus.

2002 *Rokodelski zakladi Slovenije = Craft Treasures of Slovenia*. Ljubljana: Kmečki glas.

1993 *Ljudska umetnost in obrt v Sloveniji*. Ljubljana: Domus.

1989 *Domače obrti na Slovenskem*. Ljubljana: DZS.

BRAS, LJUDMILA

1980–2 ‚Zbirke obrti.‘ *Slovenski etnograf* 32: 27–39.

ERIKSEN, THOMAS HYLLAND

2016 *Overheating: An Anthropology of Accelerated Change*. London: Pluto Press.

OREL, BORIS

1950–1 ‚Domača delavnost in obrt v etnografiji.‘ *Slovenski etnograf* 3/4: 7–8.

SLAVEC GRADIŠNIK, INGRID

2011 [2004] ‚Etnologija.‘ V: *Slovenski etnološki leksikon*. Angelos Baš, ur. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 117.

3 V sklopu predloga zakona, ki ga pripravlja Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo, je Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo pripravil tudi primerjalni pregled normativne ureditve področja rokodelstva v izbranih državah EU (Avstrija, Hrvaška, Madžarska, Italija in Nemčija), ki služi kot ena izmed vsebinskih osnov za pripravo zakona.